

Kungen under kriget

Att kung Gustaf V vid flera tillfällen under det andra världskriget framträdde som monark vid sidan av regeringen — vare sig man med regering menar konungen i statsrådet eller den parlamentariska ministären — är sedan länge väl känt. Oklart är eller har däremot varit om kungen i skilda fall uppträdde som ett slags garant för den sittande ministären med dess goda vilja eller om han handlade på egen hand och rent av förmådde regeringen att böja sig för den kungliga uppfattningen. I båda fallen — liksom i en del mellanfall — strider de kungliga aktionerna mot en parlamentarisk ordning; i det sistnämnda fallet innebär kungens handlingssätt en återgång till det personliga kungadömet och ett flagrant brott mot parlamentarismen.

Ernst Wigforss memoarer berör och belyser de mera kända kungliga ingripandena. I februari 1940 avgav statsministern en deklaration om Sveriges hållning till det finsk-ryska kriget; då denna kritiserades såsom alltför kallsinnig mot Finland förklarade kungen i en särskild diktamen att han hyste samma uppfattning som regeringen och avväpnade därigenom i stor omfattning den offentliga kritiken. Det har varit osäkert om kungen härvid uppträdde på regeringens begäran eller åtminstone med dess medgivande eller om hans viljeytring var av mera personlig art. Enligt Wigforss var förhållandet att kungens förklaring ägde rum mot statsministerns avrådande. Den kan emellertid inte gärna ha uppfattats som ett svårare intrång i ministärens rättigheter; den officiella politiken fick genom det kungliga yttrandet ett från opinionssynpunkt värdefullt stöd — det framgår med olustig tydlighet av de många ledare som i "kungsordet" såg nära nog en orubblig sanktion av regeringens ställningstagande. Då kungen ett par månader senare — alltså efter de tyska attackerna mot Danmark och Norge — i ett handbrev till Hitler avgav en försäkran om allvaret i den svenska neutralitetspolitiken tycks han snarast ha handlat som regeringens ombud; genom att personligen ta ansvaret underströk han det bestämda och oföränderliga i regeringens hållning.

I båda dessa fall är det kungliga uppträdandet oförenligt med parlamentariska principer; i det sistnämnda fallet kan man diskutera dess grundlagsenlighet. Ministären-regeringen skall ha makten och ansvaret; kungen är inte, får inte vara, en garant för dess politik, ett slags högsta instans, eller en propagandist för regeringen i kritiska lägen. Detta borde ha stått klart för kungen och hans ministrar — kanske stod det klart, men man var benägen att använda även tvivelaktiga möjligheter för att klara sig.

Helt annat var det kungliga ingripandet i juni 1941. Tyskland begärde transitering av en tysk division från Norge till Finland; den svenska regeringen sade ja, efter samråd med partierna. Det är tidigare väl känt att kungen önskade transiteringsbeslutet. Men man har framfört skilda meningar om vad han gjort för att påverka regering och riksdag. Det har sagts att han hotade med abdikation, det har sagts att han inte gjorde det, det har också antytts att statsminister P. A. Hansson med orätt trott att kungen hotat med abdikation eller till och med att Hansson utan skäl talade om ett abdikationshot för att stärka sin egen linje. Wigforss refererar en rapport från den tyske ministern, prinsen av Wied, som gör själva huvudsaken klar. Kungen hade enligt denna rapport för att framkalla det svenska medgivandet "fått gå så långt som till att tala om abdikation". Hur ordalydelsen av rapporten är meddelas inte av Wigforss ("publicering är förbehållen den anglosaxiska arkivledningen"); det bör anmärkas att en begäran från Dagens Nyheter:s sida att liksom Wigforss få se på rapporten har avvisats av utrikesministern, vilket visar godtycket i fråga om åtkomsten av hemliga handlingar.

Kungens uppträdande är från två synpunkter anmärkningsvärt, för att begagna mildaste möjliga ord. Kungen har i ett svårt läge använt hotet om abdikation som påtryckningsmedel; enligt vissa icke verifierade uppgifter skulle allvaret av detta hot ha understrukits genom att kronprinsen (nuvarande kungen) ställt sig solidarisk och alltså vägrat att vid eventuell abdikation överta kronan (vilken är sanningen på den punkten?). Därmed har han gjort sitt yttersta för att tvinga fram ett beslut, en eftergift gentemot Tyskland. Men vidare har kungen inför tyske ministern omtalat, efter allt att döma skrutit med, denna insats. Han intrigerade, precis som före första världskriget, med den tyske beskickningschefen. Att detta från de anlagda syn-

punkterna var stridande mot landets intresse är uppenbart; kungen visade sig därigenom ta större hänsyn till Tysklands önskningar än vad den svenska regeringen var benägen att göra; han misstänkliggjorde — liksom tre årtionden tidigare — den svenska ministären och markerade sin speciella hållning till de tyska makthavarna.

Skall man försvara detta uppträdande såsom riktigt? I så fall är man framme inte bara vid ett försvar för den personliga kungamakten i vår tid, utan också vid ett godtagande av kungliga intriger med och avslöjanden inför främmande makters representanter. Eller skall man i detta fall förklara det skeddade med kungens höga ålder och skröplighet? I så fall bör talet om hans statskloket definitivt avföras.

Frågan är om kungen gick längre eller tänkte på att gå längre. Genom Wigforss memoarer har det klarlagts att han under det första finsk-ryska kriget verkade för en ny regering, med den genom mjukheten både i Haijbyaffären och i andra fall beryktade överståthållaren Nothin i spetsen. Enligt dåvarande statsrådet Gustav Möller skulle kungen även i juni 1941 ha tänkt sig ett kuppliknande regeringskifte;

om inte ministären Hansson gått med på transiteringen, hade man kunnat vänta sig utnämmandet av "en klart till sin anda tysksinnad regering". Per Albin Hansson skulle enligt Wigforss uppgifter ha haft en liknande uppfattning om kungens planer: "i stället för att abdikera skulle kungen med stöd av de övriga (icke socialdemokratiska regeringsmedlemmarna) ha tillmötesgått de tyska kraven och reagerat mot socialdemokratins i opposition". Denna speciella version kan inte gärna vara riktig; även om viljan att säga nej till divisionen var starkast bland socialdemokraterna, var den också framträdande inom folkpartiet. Wigforss anser utan närmare motivering osannolikt att det funnits avsikter av den art som Hansson och Möller angivit.

Föreningen av hemlighetsfullhet, undanflykter, halvsvaningar och sporadiska avslöjanden i dessa och andra frågor börjar, tror vi, bli väl stark för svensk opinion. Klarhet och öppenhet betraktas inom stora delar av styrelsen och pressen som ovälkomna inträngingar. Inför denna oro för offentligheten anar menige man att det måste finnas mycket obehagligt att förtiga och fördölja för denna tystnadens konspiration.